

A 20. század második felében a magyar sci-fiben az utópia gondolköre háttérbe szorult.¹⁷ A hetvenes-nyolcvanas évek gazdag tudományos-fantasztikus irodalmi termése inkább a társadalomkritika hangját használta, mintsem hogy társadalmi kísérleteket tett volna próbára. Az ezredforduló körüli évek pedig az egész hazai sci-fi irodalom és könyvkiadás számára megrendítőek voltak: a kiadók a fennmaradásért, az írók a megjelenésért, az új helyzethez való alkalmazkodásért küzdöttek. Az alaposan átalakult sci-fi irodalom és könyvkiadás helyzete csupán az elmúlt szűk évtizedben jutott (úgy-ahogy) nyugvópontra. Jelzésértékűnek tartom, hogy a sci-fi utópiák ez időben megszorodtak, ám a hangjuk meglehetősen pesszimista. Csak példaként: az Új Galaxis folyóirat 2009-ben pályázatot hirdetett utópia témájú novellák írására. A beküldött anyag olyan sok volt, hogy válogatás után is két számot töltött meg.¹⁸ Ám a több tucatnyi novella között egyetlen eutópia sem akadt, a fiatal írók valamennyien disztópikus jövőképeket alkottak.

Bármilyen futó volt az áttekintés, ennyiből is nyilvánvaló lehet: az érintett másfélszáz év irodalmában a sci-fi és az utópia együttesen képezték a korszak társadalom- és gazdaságtudományi eszmélkedésének egyik rétegét.

17 De lásd például FEKETE Gyula, *A két sziget*, Kozmosz, Budapest, 1959; Uő., *Szerelmesek bolygója*, Kozmosz, Budapest, 1964.

18 Lásd Új Galaxis 2009/2. (*Utópia 1*); Új Galaxis 2010/1. (*Utópia 2*).

Vancsó Éva

A JÖVŐ ÚTJAI

Az Új Galaxis tudományos-fantasztikus utópia antológiája

Kuczka Péter fogalmazta meg, hogy a science fiction a határvidékeket kutatja, nem torpan meg azon a ponton, ahol az emberiség az adott pillanatban tart; szabadjára eresztett képzelettel, ám ugyanakkor szigorú logikával vizsgálja meg ijesztő vagy csábító lehetőségeinket és perspektíváinkat. A sci-fi korszerű kísérője, tükrözője a társadalmi változásoknak: a jövőről szól, s mégis a jelenről, annak bajairól, leküzdendő akadályairól, és mint ilyen az utópia örököse. Az irodalomtörténet utópiának nevezi azokat a társadalomelméleti elképzeléseket, melyek az adott korban megvalósíthatatlannak tűnnek. A témakör sok formában megjelent története során: fantasztikus útleírásaként, államregényként vagy filozofikus értekezésként, valamint a 19. század második felétől tudományos-fantasztikus műként. A science fiction és az utópia a racionálisan elképzelhető jövőben ér össze, melynek része lehet a biológiai-genetikai változás, a technika fejlődése, a totális háborúk vagy a világvége és a társadalom átalakulása. Természetesen nem minden, a jövőt bemutató tudományos-fantasztikus mű tekinthető utópiának. A sci-fi alapú utópia olyan racionális jövőkép, amely felhasználja a tudományos-fantasztikus irodalom tudományos-technikai eszköztárát, de annak a társadalomra tett hatását állítja a középpontba. Jean Servier francia etnológus a tudományos-fantasztikus irodalmat a 20. század utópiájának nevezi, hiszen a cél azonos, csak az eszközök változtak meg. A jövőt vizionálják, de valójában a modern technika korában élő ember félelmeit és álmait fejezik ki, a jelen problémáit vetítik ki.

Hogy ma is van mitől félni, van miről álmodni, hogy az utópia a 21. században is létezik, igazolja az Új Galaxis tudományos-fantasztikus magazin által 2009-ben kiírt pályázat, melynek keretében utópiákat vártak. A nagy érdeklődésre való tekintettel a pályaművekből a tervezett egy helyett két antológia készült. A megjelent harminchat novella mindegyike utópia, és a szerkesztők mindegyiket tudományos-fantasztikus alkotásnak ismerték el azzal, hogy beválogatták az antológiába,

tartva magukat a tematika azon meghatározásához, hogy science fiction mű az, amit az írója és az olvasója annak tekint.

A tudományos-fantasztikus művek rendszerezésének és kontextusba helyezésének egyik lehetséges eszköze a tematikus csoportosítás. S. Sárdi Margit hat témakörben határozta meg a science fiction irodalmat: utazás térben; utazás időben; idegen lények és civilizációk; robotok, kiborgok, mesterséges intelligenciák; pszi képességek, valamint jövőképek. Egy-egy novella több témakörhöz is kapcsolódhat, illetve bizonyos kérdések nem központi problémaként, hanem a háttérben jelennek meg, azonban ezek is részét képezik az utópiák háttérében felhasznált science fiction eszköztárnak.

*

Az utazásnak alapvetően két fajtája jellemzi a tudományos-fantasztikus irodalmat. A térbeli utazás távoli világokba, az univerzum hatalmas távolságaiba repít. Az időbeli valamilyen technológiával a Föld jövőjébe vagy múltjába. A hagyományos utópiáknak fontos eleme az utazás, az antológia novelláiban mégis ritkán éltek a szerzők ezzel az eszközzel. Térbeli utazásra nincs példa, egy kivétellel mindegyik novella a Földön (vagy gyaníthatóan a Földön) játszódik. Egyedül B. Kósa Katalin *Tranzit* című novellája az, ahol a főhős egy baleset következtében meghal, és valahol a túlvilágon/egy másik világon egy Tranzit nevű szigorú, technikai alapokon nyugvó rendszer várja (bár a befejezés megkérdőjelezi a novella science fiction jellegét azzal, hogy tapasztaltak álomnak bizonyulnak). A térbeli utazáshoz hasonlóan az időbeli utazás sem gyakori elem. Az *Aranykor* című novellában klasszikus megoldásként időgéppel kerülnek vissza a szereplők a mamutok korába. *A dilibáz kapuja* című novella egyébként idegen főhőse az emberiség múltjában és jövőjében is jár. A *Zuhanás* című novellában az idő nem lineárisan jelenik meg, hanem összetett rendszerként: egyszerre lehet létezni különböző idősíkokon, ki lehet lépni úgynevezett mikroidókbe, amelyek bármilyen hosszú időtartamot jelenthetnek, de az ott töltött idő alatt a valóságban álltak az órák.

Hasonlóan az utazáshoz, az idegenekkel, idegen civilizációkkal való találkozás is régóta mozgatja az emberiség és különösen a science fiction írók fantáziáját. A találkozás megtörténhet a Földön vagy a világűr bármely szegletében, az idegen faj lehet békés vagy ellenséges, de a kapcsolatfelvétel vagy éppen az együttélés során tanúsított viselkedés mindig arról árulkodik, milyen az ember és világa. Az antológia novel-

lái között minden esetben az idegenek a látogatók, s van példa segítő szándékra és leigázásra is. Bukros Zsolt *Szégyen* című novellájában a nixek együtt élnek a földiekkel, minden technikai tudásukat átadták; ugyanezen szerző a *Ronin* című novellában az idegen jelenlét egy másik útját mutatja be, a zingara élősködők teljesen leigázzák az emberek egy részét, akik, a cserébe kapott gyönyöröknek hála, még boldogok is. F. Csóka Ferenc *A dilibáz kapuja* című novellájában egyetlen idegen jelenik meg a jövőből, aki a tudományos-fantasztikus irodalom egyik visszatérő kérdését veti fel: milyen eredménnyel végződhet egy fejlettebb faj beleavatkozása egy másik kultúrába? *A Levél a teendőkről* című novellában az idegen civilizációval való kapcsolatfelvétel érdekességét az adja, hogy az idegenek szemszögéből vizsgálja meg a Földet.

A robotok, mesterséges intelligenciák kérdése még a háttérben sem jelenik meg az utópiákban. Az előző témakörökhöz viszonyítva (időutazás, idegenek) ez áll a legközelebb a tudományos megvalósíthatóságához, mégis a számítógép vezérelte rendszerek és okostelefonok világában egyetlen szerző sem képzei el az emberre váró jövőt robotok között. Sőt említés szintjén is csak a *Hasznos találmány* és a *Tumor* című novellában jelenik meg, hogy mesterséges szervek, testrészek beépítésével az emberek részben mesterségesé válnak – ennek inkább hátrányaival, mint előnyeivel. Ehhez hasonlóan a pszi képességekkel való rendelkezés, a telekinézis, a tudat- vagy akaratátvitel is egyedül Sümegi Attila *Rendszerhiba* című novellájának hősen figyelhető meg, aki egyre nagyobb mentális erővel rendelkezik, mellyel végül nemcsak a virtuális, de az anyagi világ manipulálására is képes.

*

A jövőképek a tudományos-fantasztikus irodalom legösszetettebb témakörét alkotják, melyek eredendően közel állnak az utópiákhoz. A science fiction rendszerében az utópia a társadalmi jövőképek egy speciális fajtája, így a pályázat kiírásából adódóan ebbe a témakörbe az antológiában megjelent összes novella beleillik. Azonban a jövőképek között is lehetségesek hangsúlyeltolódások aszerint, hogy az emberiség jövőjének mely aspektusát helyezik a középpontba. A természeti környezet változása, az éghajlatváltozás, a globális felmelegedés, egy új jégkorszak lehetősége: ezek a ma emberének valóságosan megoldandó problémái, mégsem jelennek meg a novellákban. Szintén háttérbe szorultak a totális háborúk és a világvége víziói. Az antológiában több novella utal valamilyen kataklizmára, gazdasági, háborús vagy természeti ka-

tasztrófára, de ez sosem központi kérdés, nem érinti az egész emberiséget, nincs szó teljes kihalásról, pár ember küzdelméről a túlélésért. Ezek az utalások csak azt indokolják meg, miért fordulnak az emberek új eszközökhöz, világrendekhez.

Az emberiséget érintő biológiai-genetikai fejlődés sokféle formában jelenhet meg, az evolúció következő, sokszor mesterséges lépései egy biológiailag tökéletesebb lényt eredményezhetnek, vagy ennek ellentétéként elkorcsosulást. Az antológia darabjai a biológiai tökéletesedés irányát mutatják be. A *Kagylópénz* című novellában az embereket nemcsak mesterségesen hozzák létre, de génmanipulációval teszik őket ellenállóbbá a Földön felerősödött sugárzással szemben. A biológiai fejlődés egy másik lehetősége jelenik meg Bukros Zsolt *Nesztelen fegyver* című novellájában, ahol az Univox nevű szer gyógyír minden betegségre, megerősíti az immunrendszert, megduplázza az életkort.

Inkább a technikai fejlődést helyezi középpontba Gál Attila *Tumor* című novellája, ahol az emberiség ősi vágya, a halhatatlanság a nanotechnológia segítségével elérhetővé válik. Szintén az emberi test technikai fejlesztése jelenik meg a *Hasznos találmány* című novellában, ahol a nagyméretű agyat már nem tartja meg a test, ezért gépekkel erősítik meg, fém implantátumokkal és pótkarokkal, melyek mindenféle funkciót képesek ellátni. Az ember kényelmét nemcsak a testének, hanem a környezetének technikai fejlődése is fokozhatja. A *Családi kör* című novellában az emberek a test-aktív burok digitális világában élnek; a burok a védelem, a kiszolgálás, a gondoskodás eszköze, melyet rá lehet kapcsolni a házuk (a konyha vagy a fürdőszoba) rendszereire is.

Egy harmadik szemszög a lehetséges jövő bemutatására az ideológiai rendszer középpontba helyezése. A hit fontos szerepet játszik az antológia két novellájában is, de sosem teljesen újszerű, csak felerősödik valamelyik napjainkban is létező eszmerendszer, ami a novellák utópia mivoltából adódik. A hithez kapcsolódó novellákat összeköti, hogy a vallás a világi hatalommal kapcsolódik össze, a pártok vallássá alakulnak, vagy vallások pártokká. A *Pax aeterna* a katolikus vallás világi, új hittételekkel kiegészített uralmát vizionálja egy világhatasztrófa után. Kontschán Jenő *Hogyan lettem hitetlen* című novellájában a hit, a babonák vették át a tudomány helyét Magyarországon, a megnyugtató ideológiai kapaszkodót jelentő vallási mozgalmak pártokká váltak, és saját rendőrséggel vették a kezükbe az ország világi irányítását is.

A pályázati kiírásból adódóan az antológiában a leggyakoribbak a társadalmi fejlődést bemutató jövőképek. A science fiction hagyó-

mányain belül a társadalom változása bemutatható valamilyen egymással szembenálló kettősség, például a mesterséges és a természetes életmód szembekerülése révén, mint amilyen a *Jen világa* című novellában a digitonok és az archikonok szembenállása. Bojtor István *Az elveszett kolostor* című novellájában az évszázadokra föld alá szorult szerzetesrend tagjai már nem is hasonlítanak a fenti emberekre, úgy várják, hogy elérkezzen az ő idejük.

A fejlődés útja sem biztos, hogy tökéletes világhoz vezet; a science fiction sokszor tükrözi azt a félelmet, hogy létezik túlzott fejlődés, át lehet lépni egy határt, amely után minden előrelépés veszélyes, katasztrófához vezethet. A *Történetek* című novellában egy kifejező nevű Utópia nevű várost hoztak létre, a jólét és a semmittevés elégedetlenséget okozott, a város összeomlott, és a maradék embereknek a túlélésért vívott harc maradt. A túlfejlődés egy másik útja a túlnépesedés, ami utalásszerűen több novellában is megjelenik problémaként, reflektálva arra, hogy ez a 21. század egyik égető kérdése. A társadalom fejlődésének egy harmadik bemutatott útja a totális államok, rendőrállamok létrejötte; szűkebb értelmezésben az utópia mindössze ennek a témakörnek egy változata, ezért ha nem is központi kérdésként, de az utalások szintjén ez a téma a leggyakoribb. A rendszer szó használata a *Hajnali műszak* című novellában, *A tisztaság benne lakik* utalásai, Varga. B Bánk *Kavics* című novellájának fekete, gázálcáros katonái, a *Pax aeterna*ban a parancs és a főhős háza előtt megálló fekete autó – mindezek kimondatlanul is egy totális rendszert idéznek fel. A társadalmi jövőképek a hagyományos és a tudományos-fantasztikus utópiák határán állnak, amennyiben a technika jelenléte és jelentősége egészen elenyésző, ezek pusztán társadalmi utópiák, és nem science fiction alkotások.

*

Az antológia novelláinak társadalmi jövőképekként való vizsgálata átvezet az utópiákhoz. Az utópia általában komplex társadalomelméleti elképzelés, melynek része az életminőség, a megjelenő hatalmi rendszer, államforma kérdése, a gazdaságról alkotott elképzelések, a társadalmi rétegek, a család, a férfi–női szerepek alakulása, és mindezek hatása a mindennapi életre. Egy-egy novellában a terjedelmi korlátokból adódóan nem lehetséges egy összetett társadalom működésének bemutatása, így az alkotások sosem egy teljes világot vázolnak fel, csak egy-egy tényezőt ragadnak ki, de problémafelvetésük, ahogy az utópiáké általában, a 21. századot tükrözi.

A jelen tendenciáiból megszülető jövővel kapcsolatos kételyekre elsőként a művekben megjelenő életminőség ad választ, az eutópia–disztópia megkülönböztetés. Az eutópia szerzőjének konkrét elképzelése van a jobb világról, amelyben megoldja a jelen problémáit, és olyan világot teremt, ahol az emberek életminősége pozitív irányban változott. Ezzel szemben a disztópia olyan jövőt teremt, amelyben minden rosszabbra fordult, mintegy figyelmeztetésként, hogy a világ rossz irányba tart. A disztópiák szerzői nincsenek birtokában a problémák megoldásának, csupán látják azokat. Egy harmadik kategória is lehetséges, az ellenutópia vagy antiutópia, amely bizonyos, az utópiákban értéként meghatározott jelenségeket tagad, azok kritikáját fogalmazza meg. A 20. század, különösen annak második fele a disztópiák korszaka volt, és ez a tendencia a 21. századra is megmaradt. Az antológia novelláinak többsége egyértelműen disztópiaként olvasható, míg az eutópiának látszó alkotások ironikusak, sokszor ellenutópiába fordulnak át, a jobb világ szándékával létrehozott rendszerek végül különböző okokból mégsem váltják be a reményeket.

Hantos Norbert *Aranykor* című novellája a múltba helyezi a tökéletesnek tűnő világot, ahol nincs semmilyen háború, faji vagy vallási megkülönböztetés, technológiai függőség, csak egészséges természeti környezet. Egy apró hiba van: az elromlott időgép miatt a tökéletes világ nem választás kérdése, inkább kényszerű börtön. A kényszer nem vezethet tökéletes világhoz, ezt mutatja a *Pax humana* című novella is; ez az írás az emberiség békésen tökéletes jövőjének megvalósulását egy gyógyszerhez köti, amely mindenkinek kötelező, és amely blokkolja az agressziót. A béke ára az emberi szabadság feladása. Bukros Zsolt *Székeny* című novellájában központilag vezérelt nanók irányítanak minden embert, törvénytelen tettek esetében fájdalmasan közbeavatkoznak. Kitalálók utópiát képzeltek el, egy békésebb világot, de ez felülről irányítva, erőszakkal nem működik.

A tökéletes világ hibája más esetben maga a tökéletessége. Maruzs Éva *Ennyi?!* című írásában egy nix nevű idegen faj mindent megad az embereknek, robotok dolgoznak, a replikátorok pedig kielégítik a szükségleteket. A novella kamaszfiú hőseinek élete ettől teljesen céltalan és értelmetlen, az ember elkorcsosulását eredményezi a látszólagos utópia. Kiss Orsi *Menekülés* című novellájában két világnézet áll szemben egymással, a vidéki archikon és a városi digiton, mely látszólag tökéletes, rendelkezik a modern technika minden áldásával. A novella főhőse végül mégis a fizikai munkát, az egyszerűbb archikon életet választja

a digitális világ lehetőségeivel szemben. Tettét azzal indokolja, hogy ajándékba kapta a tökéletes életet, ami túl sok számára. Egy novella az eutópia eléréséhez nem az emberek világát változtatja meg, hanem a nézőpontot. Jobbágy Tibor *Levél a teendőkről* című írása egy idegen faj tagjának beszámolója a földi látogatásról. Ironikus, hogy a világ, amelyik az emberek számára nem tökéletes, az lehet egy másik létformának.

*

Milyen a tökéletes államforma, hatalmi rendszer? Ez egyike azon problémáknak, amelyeket az emberiség több ezer év alatt sem tudott kielégítően megoldani, így hagyományos kérdése az utópiáknak. Az Új Galaxis antológia novellái között azonban inkább a létező rendszerek kritikája szerepel, mintsem újszerű megoldások. Potoczky László *A tisztaság benne lakik* című novellájában húsz évvel a rendszerváltás után a diktatúrától való félelem fogalmazódik meg, így a 20. századi disztópiák hatását mutatja. A történetben az Egység-egészség Asztala a nemzet jólétének érdekében hivatkozva kényszeríti terheségmegszakításra vagy a szülést követően a gyermek beszolgáltatására azokat az asszonyokat, akiknél bármilyen rendellenesség megfigyelhető. A szereplők név helyett kódszámmal való jelölése, a világ leírása, a szóvivő által használt retorika és az utalások szintjén megjelenő intézmények kimondás nélkül a totális diktatúrákat idézik fel.

Az utópiák egy csoportja felveti a tökéletesen működő államforma reménytelen lehetőségét, ami végül hamis ábrándnak bizonyul. A valódi demokrácia lehetősége villan fel a már említett *Rendszerhiba* című novellában is, amelyben bárkiből lehet politikus, rácsatlakozhat a közös tudatra, mely elvben képes túllépni az egyéni érdekeken és a közösségért cselekedni. Azonban manipuláció így is létezik, egy kivételes ember így is egyeduralomhoz juthat. Pete László Miklós *Szólón törvényei* című novellájában a demokrácia megerősítésére szolgáló eszköz, hogy a miniszter munkájának eredményességéről népszavazás dönt. Sikertelenség esetén minimálbörtönnek nevezett büntetés várja: háromszáz napig minimálbörtönből köteles megélni egy másfélszobás lakásban. Az elképzelés hátránya, hogy a politikai demokrácia elemei (a kampány, a szavazás, esetleg a választási csalás) ettől nem szűnnek meg, sőt a tét még nagyobb. Egy szűk elit hatalmának erőszakos fenntartása három novellában is megjelenik, érdekes módon mindháromban vallásként állítva be a hatalmi rendszert. Kontschán Jenő *Hogyan lettem hitetlen* című novellájának helyszíne Magyarország, ahol a tudo-

mány teljesen háttérbe szorult a hittel szemben, a vallások párttá alakultak és létrehozták a hit-rendőrséget a hatalmuk fenntartására. A szereplők számára az egyetlen út az ország elhagyása. Kódai Richárd *A mélység felett* című novellájában a nemzeti időhatóság szűk elitje kebelezi be a kormányt, nyilvánítja magát vallássá, és szerez teljhatalmat nemcsak az emberek, de az idejük felett is, az idő manipulálásával téve lehetlenné az ellenállást. Imre Viktória Anna *Pax aeternájában* az apokalipszis után egyedül a Vatikán környéke maradt meg, mely a világi hatalom birtokosa is lett. A pápa erőszakkal tartja fenn személyes hatalmát, melyet azzal indokol, hogy az egyházi diktatúra békét hozott, míg a demokrácia vért szült.

A hatalmi rendszer mellett a világot mozgató másik komplex rendszer a gazdaságé. A 19. század utópiái végtelen bőségről álmodtak, a szocialista utópiák a vagyoni igazságos elosztását vizionálták, míg az Új Galaxisban megjelent novellák közül egy sem foglalkozik konkrétan a gazdasági rendszerrel. A novellák szereplői fizetnek, amikor kell, léteznek fizetőeszközök, de a kérdés érdektelenné vált. *A tisztaság benne lakik* című novellában jelenik meg utalás szintjén a szegénység, az anyagi javak hiánya. Ódor Ákos *Leszámolás* című novellájában pedig a vállalatok és menedzsercsászáraik minden eszközt bevető, embertelen piaci harca a kapitalizmus és a fogyasztói társadalom szélsőséges eluralkodását mutatja be.

A társadalmi berendezkedés, a társadalom szerkezete meghatározó eleme az utópiáknak. A társadalmi egyenlőség (legalábbis elvi szinten) megvalósult, így a társadalmi rétegek hagyományos értelemben vett viszonya, a faji vagy nemi egyenlőség ritkán központi problémája a novelláknak. Nyitott és tökéletes társadalmat mutat Bárdos Zénó *Jen világa* című novellája, ahol a személyiség és a génállomány alapján az állam javasol foglalkozást minden alattvalójának, de a választás lehetőségét sem veszi el. Duchan Lechky *Azonosság* című novellája az emberek egyenlőségének egy sarkított végétét, a teljes azonosságot helyezi a középpontba: a Törvény a maradéktalan egyformaságot követeli meg az emberektől.

A társadalom működéséhez tartozik az is, hogy milyen társadalmi rétegeket képz el az utópia írója, hogyan oszlik meg a társadalom. *A Menekülés* című darabban városi digitonokra és vidéki életet élő archikonokra oszlik meg a világ. Bukros Zsolt *Ronin* című novellájában a társadalomban és a világban betöltött helyet az emberen élő parazita határozza meg, annak pusztulásával az ember roninává válik, gazdátlan-

ná és társadalmilag kirekesztettét. Valyon Tamás *Jogában áll...* című novellájában az emberek földiekre és a világűrbe kivándoroltakra oszlanak; az egyenlőtlenség megnyilvánulása, hogy a földi igazságszolgáltatás és értékrend a meghatározó, bármekkora különbség van is az anyabolygón maradottak és a marsiak között a bűnözés vagy a bűnüldözés terén. A faji egyenlőség kérdése a már említett *Szégyen* című novellában jelenik meg, ahol Obama elnök meggyilkolása után a feketék lettek Amerika vezetői, és a fehérek szorultak gettóba – az egyenlőség elmaradt, csak a szerepek cserélődtek fel.

A társadalmi kérdések közül a nemi egyenlőség fel sem merül, azt a novellák szerzői látszólag természetesnek veszik; olyannyira, hogy a *Pax aeterna* című novellában női pápa van. A változás inkább a női szerepeket érinti, például az anyaságot és ezen keresztül a család fogalmát. A család fogalmának megváltozása megjelenik már a 20. századi utópiákban is, például Huxley *Szép új világában* az anya és a család szó ismeretlen. Ennek a szerepváltozásnak az egyik mozgatórugója a gyermekszületések korlátozása, mint Gál Attila *Tumor* című novellájában, ahol az emberi élet meghosszabbodása és a túlnépesedés miatt engedélyt szerezni gyerekekre drága és nehéz vállalkozás. Ehhez hasonló Nagy Éva *Nem-Rómeó és Nem-Júlia* című novellája, azzal a kiegészítéssel, hogy az állam megfelelő genetikai állomány és összeállítás esetén ad engedélyt a gyermekvállalásra. Kovács Ákos *Palánta* és Bukros Zsolt *Kagylópénz* című novellája is a család megszűnését vetíti előre, de más okból. Az anya hagyományos szerepe azért szűnik meg, mert az első novellában kizárólag a gyerek kihordása a feladata, a másodikban már az sem. Az „anyaszülte” a legelső társadalmi osztályt jelenti, ezekben a rendszerekben az utódok létrehozása és felnevelése központilag intézményesített keretek között történik.

A science fiction technológiai eszköztárát (nanorobotok, implantátumok, virtuális világ) az utópiák nem önmagukért, hanem a társadalomra gyakorolt hatásuk bemutatására használják fel. Egy részük a fennálló hatalmi rendszert szolgálja, míg mások a 21. század azon félelmét fogalmazzák meg, amely szerint a jövőben be fog következni, hogy az ember nem a technika ura, hanem a rabszolgája lesz – akár olyan mértékben, hogy már elveszíti emberi mivoltát. A Michael A. Farmer álneven jegyzett *Családi kör* című novella pontosan ezt a függőséget mutatja be, felhasználva a klasszikus utópiák szerkezetét. A novellában az emberek aktív testburkokban élnek, amelyek minden kényelmet és szórakozást biztosítanak. Amikor a Naturalista Életet Élők Pártjának

egyik aktivistája lekapcsolja a házban az áramot, erőszakosan kiközkenti a családot a technika által létrehozott burokból. Őket azonban már sem erőszakkal, sem észérvekkel nem lehet rábírní a virtuális élet elhagyására. Az emberiség látszólagos, technikafüggő fejlődése áll Ódor Ákos *Hasznos találmány* című novellájának középpontjában is: amikor az egyik férfi létrehoz egy hagyományos nőt, az csak szabadísznek lehet alkalmas, hiszen csupán két keze van, és nincs még antigravitációs hajtóműve sem. A technika hatására minden kényelmes és praktikus, de az ember megszűnt a hagyományos értelemben embernek lenni.

*

Az antológia novelláinak áttekintése megmutatja, hogy az utópiák a tudományos-fantasztikus irodalom eszköztárának, témaköreinek felhasználásával a hagyományos emberi kérdéseket vetik fel, csak a hangsúlyok tolódtak el valamelyest. A science fiction és az utópia összekapcsolódása továbböröklődött a 21. századba, együtt az emberiség megoldatlan problémáival és félelmeivel. De az is az örökség része, hogy a sötét víziók nem jóslatok, nem prognózisok, csak egy racionálisan elképzelhető jövő változékony útjai.

Nagy Ágoston

AZ ÚJ ATLANTISZ ÉS A POLITIKAELEMÉLET

Francis Bacon *Új Atlantisz* című műve Thomas More 1516-os *Utópiája* és James Harrington 1656-os *The Commonwealth of Oceania* mellett a kora újkor legfontosabb és legnagyobb hatást kiváltó angol utópiáinak egyike. Műfajilag – és részben tematikailag – időben legközelebbi rokonaként Tommaso Campanella 1602-ben olaszul írt és latin nyelven 1623-ban megjelent *Napvárosát*, illetve Johann Valentin Andreae 1619-es *Christianopolisát* említhetjük.

Az *Új Atlantisz* technikáról, tudományról és ezek társadalmi összefüggéseiről alkotott progresszív víziója – a korábbi utópiák tudományképének zártsága miatt – újszerűnek tűnhet fel, így talán az sem véletlen, hogy Bacon műve a science fiction műfaji előzményei vagy eszmetörténeti forrásvidéke kapcsán is rendre előkerül.¹ Például kezelhető akár úgy is, mint a fantasztikus „prognosztika”, azaz a jövőről való tudás irodalmi-filozófiai megjelenítésének egyik első alpműve.² De a fikció vagy a társadalomelméleti mondanivaló mellett sokan a modern természettudományos kutatómunka intézményrendszerének és részben módszerének megalapozóját látják benne. Tény, hogy a legtöbb interpretáció szerint az a terület, amelynek kapcsán Bacon szövege a legtöbb újdonságot nyújtja, az a tudomány, illetve az ehhez szorosan hozzákapcsolt technika, technológia. Lewis Mumford híres esszéjében az *Új Atlantisz* kapcsán elsősorban éppen ezt, a tudomány és a technológia között megteremtett, a maga korában újdonságként ható viszonyt jelöli meg az utópia fő novumaként. Azaz mindenekelőtt az utolsó rész, a „Salamon Házában” folyó kísérletezések és a baconi prognózis jelentőségét emeli ki, úgy, hogy az elkövetkező évszázadokra extrapolálva újraértékeli Baconnek az alkalmazott, kísérletek sokaságán alapuló tudományról mint technológiáról alkotott elképzeléseit, felvetve a társadalmi felelősség problémáját is a modern természettudományos kutatásokkal és a modern technikai vívmányokkal kapcsolatban.³

1 Raymond WILLIAMS, *Utopia and Science Fiction*, Science Fiction Studies 1978/3., 206.

2 Julij KAGARLICKIJ, *Realizmus és fantasztikum*, Helikon 1972/1., 17.

3 LEWIS MUMFORD, *Bacon: A tudomány mint technológia = Uő., A gép mítosza*, szerk. KODOLÁNYI Gyula, Európa, Budapest, 2000, 218–234.